

KÜRESEL CİHADIN ORTADOĞU'DAKİ GELİŞİM SÜRECİ

Selim ÖZTÜRK

TASAV Dış Politika Araştırmaları Merkezi

Cemaat el Tevhid ve El Cihad Örgütü ve Musab el Zerkavî

Irak ve Şam İslâm Devleti (İŞİD) veya DAESH (*el-Devle el-İslâmiye fi el-İrak ve el-Şam*), şimdiki ismiyle İslâm Devleti'nin (*Devle İslâmiye*) kökenleri, 11 Eylül 2001 saldırısından ve akabinde gelen ABD'nin Afganistan işgalinden dahi öncesine, 1999 yılına kadar gitmektedir. Küresel cihat, Sovyetlerin Afganistan'ı işgali (1979-1988) sonrasında filizlenen Arap mücahitlerin, Afganistan'ı komünist işgalden kurtarmak amacıyla silâhlanıp Usame bin Ladin ve Abdullah Azzam gibi Arap önderler öncülüğünde cihadi başlatmalarıyla ortaya çıkmıştır. Afgan cihadi sonrası Taliban'ın da sığınma sağlaması sonrasında pek çok Arap savaşçı Afgan topraklarında kalmaya devam etmiştir.

1996-2001 arasında rejimi elinde tutan Taliban hükümeti döneminde, Usame bin Ladin de Taliban lideri Molla Ömer'in hâmilliğinde Afganistan'da yaşamını sürdürmüş ve kurucusu olduğu el Kaide'yi buradan kontrol etmiştir. Bu esnada kendi ülkelerindeki seküler rejimlerle problem yaşayan İslâmcı ve Selefi Arap gençler, mücahit olabilmek için Abdullah Azzam'ın "hicret doktrini" adını verdiği doktrin ışığında Afganistan'a gelmeye başlamıştır. Bu gençler arasında Selefi cihatçılık ve rejim karşıtı faaliyetlerinden ötürü yıllarca Ürdün'de hapis yatmış olan Ebu Musab Al Zerkavî adındaki Filistin kökenli Ürdün vatandaşı Arap savaşçı da vardır. Kendi ülkesinde mücadelesinin sürdürülebilirliğinin mümkün olmadığı gerekçesiyle hareket eden Zerkavî, Arap dünyasının dört bir yanından gelen diğer gençler gibi Afganistan'a geçmiş ve el Kaide'nin kamplarına katılmıştır. Zerkavî, kendi ekibi ve arkadaşları ile birlikte Bin Ladin'e biat etmiş, kendisinden Afganistan'ın batısında bulunan Herat kentinde kamp kurma talebinde bulunmuş, ileride başlatacağı cihat faaliyetleri için hazırlıklara başlamıştır. Böylelikle Zerkavî, 1999 yılı itibarıyla, İŞİD'in çekirdek örgütü de diyebileceğimiz *Cemaat el Tevhit ve el Cihad* adlı örgütü kurmuştur.

Bu yıllarda el Kaide lideri Bin Ladin ve Zerkavî arasında önemli bir gerilim yaşandığından söz edilmektedir. Bu gerilimin nedeni Zerkavî'nin aşırı şiddet, Şif

düşmanlığı ve tekfir (dinden dışlayıp kâfir ilân etme) yöntemine başvurmaya aşırı eğilimli olmasıdır. Bin Ladin; yetişme biçimi, entelektüel birikim sahibi olması, zengin bir aileden gelmesi ve cihat hareketini ABD ile sınırlı tutarak İslâm kamuoyunun da desteğini almaya çalışması gibi özellikleri ile öne çıkmaktadır. Zerkavî ise, Filistinli mülteci bir ailenin çocuğu olarak Ürdün'de doğan, oldukça zor yaşam şartlarında yetişmiş, sosyo-ekonomik zorluklar yüzünden Selefi gruplara katılmış ve Ürdün hapishanelerinde yıllarını geçirmiş bir kişi olması sebebiyle şiddete meyilli bir profil olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu profil farklılığına sahip iki insandan biri (Bin Ladin) küresel cihadın ilk jenerasyonunu, diğeri (Zerkavî) ise ikinci jenerasyonu temsil etmektedir. Zerkavî'nin temellerini attığı İŞİD'in, Zerkavî ve arkadaşlarının içinde yetiştikleri zor yaşam şartlarından etkilediği ve ideolojisi ve eylemlerinin bu arkaplan tarafından şekillendirdiği söylenebilir.

2001 yılında ABD'nin Afganistan operasyonunun başlamasının hemen öncesinde, Zerkavî ve ekibi İran üzerinden Irak'a geçmek sûretiyle Irak savaşı öncesi Irak'taki el Kaide'nin şubesi olmayı ve Irak'ta direnişi hazırlamayı amaçlamışlardır. İran üzerinden geçerken grubun pek çok üyesi yakalanarak tutuklanmıştır. Grubun bir kısmı ise sınırı geçmeyi başararak Irak'taki el Kaide ile irtibatlı ve Kürt Selefi İslâmcı bir örgüt olan Ensar el İslâm'dan yardım görmüştür. Söz konusu bu örgüt, Irak Savaşı öncesi Zerkavî ve ekibinin bölgede kamp kurmasını ve hazırlanmasını sağlamıştır.

Irak El Kaidesi Dönemi

ABD'nin Irak işgalinden sonra 2004 yılında *Cemaat el Tevhid* örgütü *Irak el Kaidesi* ismini almış ve el Kaide'nin bölgedeki şubesi olduğunu ilân ederek direniş faaliyetlerine başlamıştır. Bu yeni örgüt, Şiî mahallelerini kundaklama, Şiî camilerine bombalı saldırılar, yeni rejimin üyelerine ve Koalisyon güçlerine bombalı suikast ve saldırılar gerçekleştirerek adını duyurmuştur. Dahası, Zerkavî bölgede bağımsız faaliyet gösteren diğer İslâmcı ve Selefi cihat örgütlerini bir araya getirerek Irak el Kaidesi'nin liderliğinde *Meclis Şura el Mücahidin* örgütünü 2006 yılında kurmuştur. 2004-2006 yılları arasında Zerkavî önderliğinde Irak'ta ses getiren birtakım eylemlere imza atan Irak el Kaidesi, Zerkavî'nin bir hava saldırısında Haziran 2006'da öldürülmesinden sonra güç kaybetmiştir. Zerkavî'nin ölümünden sonra örgütün başına Ebu Ömer el Bağdadî geçmiştir.

2006 yılında bir araya gelen bütün cihat örgütleri, Meclis Şura el Mücahidin ve Şura'nın tepe noktasındaki Irak el Kaidesi örgütü, *Irak İslâm Devleti* adını alarak devletleşme yolunda ilk adımlarını atmışlardır. Ömer el Bağdadî liderliğindeki Irak İslâm Devleti'nin Irak'taki şiddet sarmalı o kadar artmıştır ki örgütün Vahhabî/Selefi doktrini baz alan hareket tarzı ve Sünnî aşiretlere kadar varan saldırı politikası, Sünnî aşiretlerin bir araya gelerek Irak İslâm Devleti'ne karşı 2007-2008 arasında mücadele etmelerine yol açmıştır. Çünkü Irak İslâm Devleti'nin Vahhabî/Selefi doktrini, bölgedeki yerel unsurların dinî anlayışları ile tam olarak bağdaşmamaktaydı. Bu mücadele neticesinde Irak İslâm Devleti'nin ilerleyişi ve başarısı geriletilmiş; el

Kaide'den fiilen kopan örgütün ilerleyen yıllarda strateji değiştirmesine yol açmıştır. 2010 yılına kadar fazla ses getiremeyen ve bir anlamda geriletken örgüt, aynı yıl Ebu Ömer'in öldürülmesi ile lider değişikliği yaşamış ve Ebu Bekir el Bağdadî, Irak İslâm Devletinin yeni lideri olmuştur.

Irak ve Şam İslâm Devleti Dönemi ve Suriye'ye Sıçrama

2010 sonrası dönemde Irak İslâm Devleti'nin kaderini değiştirecek pek çok gelişme yaşanmıştır. "Arap Baharı"nın Kuzey Afrika'da başlaması ve ardından Suriye'ye sıçraması, Irak'taki Şii Başbakan Nuri el Malikî yönetiminin Sünnî kesime yönelik ayrılıkçı politikalarının azamî boyutlara ulaşması ve Sünnî aşiretlerin yabancı cihatçılara karşı kurduğu Sahva (Uyanış) hareketinin yine Bağdat rejimi tarafından dağıtılmaya çalışılması, Ebu Bekir Bağdadî tarafından fırsata dönüştürülmeye başlanmıştır. Öncelikle, Irak İslâm Devleti lideri Bağdadî, 2012 yılında Suriye'de iş savaşının belirginleşmeye başlaması ile örgüt ileri gelenlerinden Ebu Muhammed el Culanî'yi Suriye'ye cihadı başlatmak amacıyla görevlendirmiş ve bu sebeple 2013'te örgüt yine isim değişikliğine giderek *Irak ve Şam İslâm Devleti* (İŞİD) adını almıştır.

Ebu Bekir el Bağdadî, cihadın konseptini mezhep savaşı boyutuna çevirmiş ve 2003 yılından beri Bağdat'taki Şii yönetimce dışlanan Sünnî unsurları, aşiretleri, Saddam Hüseyin döneminin eski Baas Partisi mensuplarını ve üyelerini (bunların arasında eski asker ve istihbaratçılar da vardır) İŞİD'in bileşenleri hâline getirmeye çalışmış, İŞİD'i bölgedeki Sünnîler için bir cazibe merkezi hâline getirmeye yönelik bir strateji izlemiştir. Bunda büyük ölçüde de başarılı olmuştur. Bağdat'ın kuzeyindeki Sünnî nüfusun çoğunlukta yaşadığı şehirler, 2014 yılı itibarıyla teker teker düşmeye başlamıştır. Aynı yıl Musul'un düşmesi dünyanın ve bölgenin gözünün birden İŞİD'e çevrilmesine neden olmuştur. Bağdat rejimi ise, bütün bu olanları eli kolu bağlı bir şekilde izlemekle yetinmiştir. İŞİD'in Bağdat'a doğru ilerleyişi zor durdurulmuş, fakat örgüt Sünnî bölgelerde hâkimiyetini sürdürmeye devam etmiştir.

İŞİD ve Nusra Cephesi Arasındaki Gerilim

İŞİD'in Suriye'deki faaliyetleri Abu Muhammed el Culanî'nin 2012 yılında İŞİD'in Suriye kolu lideri olarak atanması ile başlamış, el Culanî de Nusra Cephesi'ni Suriye'deki iç savaşa hazırlık amacıyla kurmuştur. 2013 yılında el Culanî, Nusra Cephesinin İŞİD'in Suriye kolu olduğunu reddederek kendilerinin El Kaide lideri Zevahirî'ye bağlı olduklarını duyurmuştur. Bu gelişme, Nusra Cephesi ve İŞİD arasındaki gerilimin zirveye çıkmasında bir dönüm noktası olarak kabul edilebilir. 2013 tarihinden sonra iki örgüt Suriye'de birbirleriyle çatışmaya başlamışlardır.

Genel olarak el Kaide'nin ve Nusra Cephesi'nin el Bağdadî liderliğindeki İŞİD'e eleştirisi, tekfir metodunu aşırı kullanmaları ve Şiilere karşı kullandıkları şiddet ve saldırı yöntemi üzerine olmuştur. Burada iki örgütün doktrin açısından da farklı düştükleri gözlenmektedir. El Kaide "uzak düşman" teorisini savunurken İŞİD ise "yakın düşman" teorisini ön plana almaktadır. El Kaide'ye göre "uzak düşman"

ABD'dir ve eğer ABD'nin gücü zayıflar ve Ortadoğu'daki Müslüman devletlerin başındaki rejimlere olan desteği kesilirse, bu devletler mücahitlerin eline geçebilir. IŞİD'in benimsediği "yakın düşman" teorisine göre ise hedef ABD değil, doğrudan mevcut rejimler olmalıdır; zira bu tez söz konusu rejimlerin mürted (İslâm'dan dönen) olduklarını ve de İslâm şeriatına göre hükmetmediklerini savunmaktadır. Dolayısıyla IŞİD, mücadeleye "uzak düşman" yerine Müslüman ülkeleri yöneten "mürted rejimler" ve hanedanlardan başlanması gerektiğine inanmaktadır. Bahse konu uzak düşman ve yakın düşman konseptleri ele alındığında, cihat hareketlerinde "küresel" ve "yerel" ayrımı da şekillenmiş olmaktadır: El Kaide küresel bir cihat hareketi, IŞİD ise isminden de anlaşılacağı üzere yerel/bölgesel bir cihat hareketi olarak öne çıkmaktadır.

Son Dönemde İslâm Devleti¹

IŞİD, özellikle Suriye temelinde Başar Esad rejiminden ziyade kendisine rakip olarak gördüğü Nusra Cephesi ve diğer Sünnî gruplarla (Özgür Suriye Ordusu, Fetih Ordusu) savaşmayı tercih etmiştir. Bu da örgütün uzun döneme yönelik olarak Sünnî bölgeler üzerine oynadığının ve Sünnî halkın yaygın olduğu bölgelerde devletleşme çabası güttüğünün bir göstergesi olmuştur. IŞİD elinde bulundurduğu imkânlarla petrol üretimi yapmakta ve elektrik enerjisi de üreterek bunu Şam rejimine dahi satmaktadır. Kobani'nin bölgenin en önemli tahıl üretim yeri olduğu da unutulmamalı ve gerek IŞİD gerekse PYD/YPG'nin hayatını devam ettirmesi için kritik öneme sahip bir bölge olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.

2015 yılının son aylarından itibaren IŞİD'in Lübnan, Türkiye ve Fransa'da gerçekleştirdiği bombalı intihar eylemleri ile Rusya'yı hedef alan Sina yarımadası üzerinde uçak düşürme eylemi zor durumda kalan örgütün kendi sözde sınırlarına yapılan müdahalelere karşılık verme çabası olarak değerlendirilebilir. Özellikle Rusya ve Fransa'ya yönelik saldırılar, bölgede daha önce ihtilâflı olduğu ama Esad rejimine karşı savaşan diğer Selefi grupların da desteğini kazanmaya yönelik hamleler olarak değerlendirilebilir. Nitekim Kuzey Afrika ülkesi Mali'de Fransa'yı hedef alan otel saldırısının el Kaide'ye bağlı bazı örgütler tarafından ve Fransa'da yapılan saldırıların bazılarının da Yemen El Kaidesi tarafından üstlenilmiş olması, radikal hareketlerin ortak bir terör eylemi harekâtı görüntüsü vermektedir. Bu gelişmeler, iki rakip örgüt olan el Kaide ve IŞİD'i de birbirine yakınlaştıran eylemler silsilesi olarak yorumlanabilir.

Özellikle son dönemlerde Türkiye'ye yönelik bombalı intihar eylemleri ve yine Suudî Arabistan'daki eylemlerin, bu iki ülkenin IŞİD'e karşı kurulan koalisyonun içinde yer almalarından dolayı gerçekleştirildiği öngörülebilir. IŞİD, intihar saldırısı eylemini koalisyon güçlerini oluşturan ülkelerin kamuoylarını ve toplumlarını etkilemek

¹ IŞİD, 2014 yılında lideri Bağdadî'nin de kendisini halife ilân etmesi ile yeni isim olarak İslâm Devleti (*Devle İslâmiye*) ismini kullanmaya başlamıştır.

amacıyla en etkili metot olarak kullanmaktadır. Bu süreçte IŞİD, diğer farklı paydaş örgütlerin de (Yemen El Kaidesi, Mağrib el Kaidesi, Boko Haram) yardımlarını alabilmektedir. Küresel cihadın son önemli gelişmesi ise el Kaide'ye bağlı olan Nusra Cephesinin ani bir kararla el Kaide'den ayrıldığını ilân etmesi ve el Kaide lideri Ayman el Zevahirî'nin de bunu olumlu karşılayarak kabul etmesidir. Bu gelişme, Nusra Cephesinin de küresel cihad örgütü el Kaide'den koparak yerelleşmesi olarak değerlendirilebilir. Nitekim Nusra Cephesi, *Şam'ın Fethi Cephesi* ismini alarak, bölgedeki Ahrar el Şam, Fetih Ordusu, IŞİD gibi diğer yerel unsurlarla birlikte yerelleşme sürecine girmiştir.

Batı ülkeleri veya Rusya'nın IŞİD veya bölgedeki diğer örgütlerle mücadelede ne kadar başarılı olabileceği şimdilik bir muammadır. Kesin olan bir şey ise, hem Irak'ta hem Suriye'de hem de bütün bölgede aşırı güçlenen ve yayılan mezhebî gerilimin, yakın gelecekte tüm coğrafyanın sınırlarının çiziminde belirleyici bir unsur olabilme ihtimâli taşımakta olduğudur. Esas itibarıyla IŞİD (yeni ismi ile İslâm Devleti) lideri Bağdadî'nin 1916'da İtilâf Devletleri arasında imzalanarak bölgeyi şekillendiren Sykes-Picot Antlaşmasını hedef alması ve "amaçlarının bunu değiştirmek olduğunu" ifade etmesi bu yöndeki iddiaları güçlendirmektedir.

Kaynakça

- Aaron Y. Zelin, The War between ISIS and al-Qaeda for Supremacy of the Global Jihadist Movement, *The Washington Institute for Near East Policy*, No. 20, Haziran 2014.
- Charles Lister, Profiling the Islamic State, *Brookings Institution*, No. 13, Kasım 2014.
- Fawaz A. Gerges, ISIS and the Third Wave of Jihadism, *Current History*, Aralık 2014.
- Fawaz A. Gerges, *The Far Enemy Why Jihad Went Global*, Sarah Lawrence College, Bronxville, New York: 2009.
- Fuad Hüseyin, *Zerkavi: El Kaide'nin İkinci Kuşağı*, (Çev.: Defne Bayrak), Küresel Kitap, İstanbul: 2014.
- Jim Muir, Islamic State group: The full story, *BBC News*, 20 Haziran 2016.
- Katie Forster, Syrian jihadist group Jabhat al-Nusra splits from al-Qaeda and renames itself, *The Independent*, 28 Temmuz 2016.
- Özgür Tomakin, Sykes-Picot düzeni yıkılıyor mu?, *Aljezeera Türk*, 13 Haziran 2014.
- Sharif Nashashibi, The ramifications of the Nusra's split from al-Qaeda, *Aljezeera*, 7 Ağustos 2016.
- Tom Keating, Islamic State: The struggle to stay rich, *BBC News*, 8 Mart 2016.

Zachary Laub, The Islamic State, *CFR Backgrounders*, 10 Ağustos 2016.